

Een mooie koe is een goede koe. Wetenschappers en practici over de Nederlandse rundveefokkerij, 1900-1950

BERT THEUNISSEN*

Geneticus Arend Hagedoorn was geen diplomaat.¹ In *De Nieuwe Veldbode, Geïllustreerd Weekblad voor de Land- en Tuinbouw* van 16 mei 1941 beschuldigde hij rundveefokker Florentius Groneman van onfatsoenlijke praktijken.² Groneman verrijkte zich volgens Hagedoorn over de rug van de hardwerkende boer door hem voor veel geld fokstieren te verkopen die er wonderschoon uitzagen maar niets bijdroegen aan de verbetering van het productievermogen van zijn melkvee. Groneman reageerde gekwetst.³ Hoe kon Hagedoorn over hem oordelen zonder hem te kennen of zijn fokstal ooit bezocht te hebben? Wist hij wel dat zijn vader, A.D. Groneman, als een van de eersten in Nederland begonnen was de melkopbrengst van zijn koeien systematisch bij te houden, om zo het ras op een hoger plan te brengen? En hoezo verrijken? Op Groenhoven, de boerderij van de Gronemans, werd niet puur om het commercieel gewin gefokt. Rasverbetering was altijd het hoofddoel geweest. Een mooi dier met onvoldoende productievermogen was voor Groneman waardeloos. Wel was er natuurlijk meer dan alleen het materiële. De rechtgeaarde fokker streefde ook naar schoonheid; hij was ook een beetje een kunstenaar en het scheppen van esthetisch fraaie dieren gaf hem levensvreugde.

* *Descartes Centre for the History and Philosophy of the Sciences and the Humanities*, Universiteit Utrecht. E-mail: l.t.g.theunissen@uu.nl. Voor nuttige gesprekken en goede raad dank ik Jan Bieleman, Peter Koolmees, Mart Nijsen, Rommert Politiek, Piet Scheer en Reimer Strikwerda.

- 1 Arend Lourens Hagedoorn (1885-1953) was een leerling van Hugo de Vries en Jacques Loeb, en een internationaal expert op het gebied van de genetica en de fokkerij van (landbouw)huisdieren. Hij was secretaris van de Nederlandse Genetische Vereniging en hoofd van de afdeling preventieve geneeskunde van de Leidse universiteit. Over Hagedoorn is nauwelijks iets geschreven, zeker niet over zijn werk als fokkerij-expert. Dat is een ernstige lacune, want hij was na Hugo de Vries de invloedrijkste Nederlandse geneticus van de eerste helft van de twintigste eeuw. Zie voor biografische informatie het herdenkingsnummer van *Erfelijkheid in Praktijk* 15 (nr. 4/5, november 1954). Over Hagedoorns opvattingen inzake de genetica van de mens, c.q. de eugenetica (waarin zijn expertise als fokkerij-expert duidelijk doorklinkt), zie Jan Noordman, *Om de kwaliteit van het nageslacht. Eugenetica in Nederland, 1900-1950* (Nijmegen 1989) passim.
- 2 A.L. Hagedoorn, 'Rationeel fokkerij', *De Nieuwe Veldbode, Geïllustreerd Weekblad voor de Land- en Tuinbouw* [in het vervolg *DNV*] 8 (16 mei 1941) 10-13. Het betrof hier het verslag van een voordracht voor de Groningse Maatschappij van Landbouw. In een discussie tijdens een vergadering van de Zoötechnische Vereniging in Utrecht herhaalde Hagedoorn zijn kritiek. Ook van deze discussie verscheen een verslag in *DNV*: 'Over verandering van principe bij de rundveestamboeken', *DNV* 8 (1 augustus 1941) 8-10.
- 3 F.A. Groneman, [Ingezonden], *DNV* 8 (5 september 1941) 16-17. Zie ook A.L. Hagedoorn, 'Over kruising', *DNV* 8 (1 augustus 1941) 10-12, waarin hij een aan hem gerichte brief van Groneman besprak.

Hagedoorn was niet onder de indruk van deze repliek.⁴ Hij bleef erbij dat de fokpraktijken van Groneman, en van de Nederlandse fokkers in het algemeen, op fundamenteel verkeerde leest waren geschoeid. Van wetenschappelijke fokkerij begrepen zij niets. Hun handelen was er in elk geval flagrant mee in strijd. En dat moest veranderen. Het was hoog tijd dat de fokkerij van landbouwhuisdieren een wetenschappelijke grondslag kreeg. Als dat niet vanzelf ging moest de overheid maar ingrijpen en de leiding in handen geven van genети.

De aanval bleef niet onopgemerkt. Wetenschappers uit Wageningen en Utrecht, stamboekbestuurders, landbouwexperts en fokkers mengden zich in het debat en hun reacties vulden verscheidene afleveringen van *De Nieuwe Veldbode*. De discussie overziend hebben we te maken met een klassiek voorbeeld van de tegenstelling tussen theorie en praktijk, in dit geval tussen wetenschappelijke en praktische fokkerij, tussen geneticus en fokker. Op dat moment, in 1941, kende het debat geen winnaars of verliezers. Het doofde uit zonder dat er consensus was bereikt. Maar de geschiedenis van de Nederlandse rundveeteelt en melkveehouderij in de naoorlogse periode leert dat Hagedoorn en zijn collega-wetenschappers uiteindelijk aan het langste eind trokken. De rundveeverbetering kreeg een wetenschappelijke grondslag. Hagedoorn kan vanuit dit perspectief worden aangemerkt als een pionier van de wetenschappelijke veeteelt. Ideeën die hij al vanaf de jaren 1910 verkondigde, kwamen in de tweede helft van de twintigste eeuw aan de basis te staan van een wetenschappelijk onderbouwde fokkerij. Fokkers van het type Groneman zouden in die ontwikkeling worden gemarginaliseerd en uiteindelijk verdwijnen.

Het is tegen deze achtergrond begrijpelijk dat geschiedschrijving over de rundveeteelt gemakkelijk het beeld kan oproepen van een strijd tussen vernieuwing en behoudzucht, tussen rationele wetenschappers en irrationele fokkers, tussen theoretici die hun inzichten willen inzetten voor het algemeen belang en practici die hun eigen zaak verdedigen. Maar het voorbeeld van de confrontatie tussen Groneman en Hagedoorn suggereert al enigszins dat het zo eenvoudig niet was. Groneman was in menig opzicht een vooruitstrevend fokker, en Hagedoorn schoot met zijn beschuldigingen aan diens adres een bok, zoals we nog zullen zien. En er was veel meer aan de hand, zoals blijkt uit de discussie in *De Nieuwe Veldbode* die hun woordenwisseling opriep.

Ik wil die discussie hier gebruiken als een illustratie van de verhouding tussen wetenschap en praktijk in de Nederlandse rundveefokkerij in de eerste helft van de twintigste eeuw, een onderwerp dat voor historici nog nagenoeg onontgonnen terrein is.⁵ Met name over Hagedoorns prominente rol als theoreticus is niet eerder geschreven. Vervolgens zal ik die verhouding nader analyseren. Hagedoorn had zich al in de jaren voor de Eerste Wereldoorlog toegelegd op fokkerijvraagstukken – niet toevallig, want juist in die tijd begon de praktische fokkerij zich sterk te ontwikkelen. Volgen we wat er zich in de decennia daarna op veeteeltgebied afspeelde, dan krijgen we een genuanceerder beeld van de tegenstelling tussen theorie en praktijk. Een tegenstelling was er, maar in termen van wetenschappelijk vooruitgangsstreven versus boerenbehoudzucht laat ze zich niet vangen. Het al of niet juist zijn van wetenschappelijke opvattingen over de fokkerij was niet wat de boeren bezighield. Voor hen ging het veel meer om de praktische

4 Hagedoorn, 'Over kruising', *DNV* 8 (1 augustus 1941) 10-12; Dezelfde, 'Rationele fokkerij', *DNV* 8 (15 augustus 1941) 10-12; Dezelfde, [Ingezonden], *DNV* 8 (5 september 1941) 17.

5 Voor goede overzichten van de ontwikkeling van de twintigste-eeuwse rundveehouderij zie Reimer Strikwerda, *Melkweg 2000* (Arnhem 1998); Jan Bieleman, 'De georganiseerde rundveeverbetering', in: J.W. Schot e.a., *Techniek in Nederland in de twintigste eeuw*, vol. 3, *Landbouw, voeding* (Zutphen 2000) 131-153.

mogelijkheden en beperkingen van de melkveehouderij en -fokkerij onder Nederlandse omstandigheden en daarnaast om handelsmerken en marktwerking.

Ten slotte moeten we, om de opstelling van de fokkers en hun afnemers te kunnen begrijpen, kijken naar de 'moral economy' van de melkveehouderij, dat wil zeggen naar hun normatieve opvattingen over verantwoord boeren. Ik zal laten zien dat wat landbouwsocioloog Van der Ploeg hierover recent te berde heeft gebracht ook van toepassing is op de rundveefokkerij.

Dat de fokkerij uiteindelijk, na de Tweede Wereldoorlog, toch een wetenschappelijk onderbouwde praktijk zou worden, was lang allerminst vanzelfsprekend. Het proces van verwetenschappelijking was een onderdeel van ingrijpende veranderingen, niet alleen in de landbouw en de landbouwwetenschap, maar in de naoorlogse maatschappij als geheel. Hetgeen onderstreept dat wetenschap en praktijk niet in isolatie met elkaar interacteren. Innovatie is een maatschappelijk proces.

Het debat

Terug naar de discussie in *De Nieuwe Veldbode*. In Hagedoorns kritiek op de rundveefokkers zijn drie elementen te onderscheiden.⁶ Op de eerste plaats: fokkers probeerden esthetisch aantrekkelijke stieren en koeien te telen om die voor veel geld te verkopen. Ze vroegen zich onvoldoende af of mooie dieren ook goede dieren waren, in economische zin. Of erger nog, ze beweerden eenvoudig dat de mooiste dieren de beste waren. Dat was een onhoudbare stelling, zo liet recent onderzoek zien. Exterieurfokkerij (dat wil zeggen fokken op uiterlijk) was pure sportfokkerij, en daar was de boer niet mee gediend.

Het tweede bezwaar betrof een van de methodes die fokkers toepasten om fraaie dieren te krijgen, te weten de raskruising, zoals Hagedoorn het noemde. Hieraan maakte Groneman zich schuldig. Deze Noord-Hollandse fokker had een stal met zwartbont melkvee dat al generaties lang in die contreien werd gehouden. Door selectie in eigen ras, en doordat alleen met dieren uit de eigen regio werd gewerkt, was een rundertype ontstaan dat volgens Hagedoorn voor een aantal belangrijke gebruikseigenschappen nagenoeg 'zuiver' was, dat wil zeggen genetisch homozygoot. Op dezelfde manier hadden ook Friese zwartbontfokkers een eigen type gekweekt waarbinnen een zekere zuiverheid was bereikt. Maar kenners konden al aan het exterieur van Noord-Hollands en Fries rundvee zien dat de twee typen niet identiek waren: er waren (economisch gemotiveerde) accentverschillen in de selectie die de fokkers toepasten. De Noord-Hollandse koe was bijvoorbeeld iets groter en melkrijker, maar minder gespierd dan de Friese. Wat Groneman nu deed was Friese stieren gebruiken ter dekking van zijn Noord-Hollandse koeien. En dat was ronduit 'verschrikkelijk', aldus Hagedoorn, want door deze 'kruising' ging de zuiverheid van de beide uitgangstypen verloren. Zeker in volgende generaties ontstond een ratjetoe van genetische recombinaties en zo ging jarenlange selectiearbeid verloren.

Het doel dat Groneman met deze handelwijze nastreefde, nog steeds volgens Hagedoorn, was om zoveel mogelijk variatie in zijn koeien te krijgen – variatie in exterieur, wel te verstaan – om zo de kans te verhogen op een exceptioneel mooi dier. Waar dan een mooie prijs voor kon worden bedongen. Maar de boer die van Groneman een

⁶ Zie n. 2 en n. 4. Twee jaar eerder had Hagedoorn zijn visie op de fokkerij van landbouwhuisdieren uitvoeriger verdedigd in zijn *Animal Breeding* (Londen 1939).

stiertje kocht dat uit een dergelijke raskruising was voortgekomen, die zat met de gebakken peren. Want in zijn melkveestal verwekte de ‘halve Fries’ nakomelingen die niet alleen qua exterieur maar ook qua gebruikseigenschappen sterk varieerden. Zo werd de moeizaam bewerkstelligde uniformiteit in prestaties in één klap verprutst.

Hagedoorns derde bezwaar betrof de manier waarop fokkers de fokwaarde van hun dieren beoordeelden. Sinds de late negentiende eeuw bestond de mogelijkheid mee te doen aan de georganiseerde melkcontrole, waarbij op gezette tijden werd gemeten hoeveel melk een koe gaf en wat het vetgehalte van de melk was. Zo kon de boer de koeien in zijn bedrijf individueel beoordelen en daar rekening mee houden bij de selectie. Fokkers konden zo ook geschikte stiermoeders uitzoeken. Melkproductie is een geslachtsgekoppelde eigenschap - aan de stieren valt niets te meten. Dus kijk je naar het productieniveau van de moeder van de stier, dat zij hopelijk via haar zoon aan haar kleindochters doorgeeft. Je kunt ook het voorgeslacht – de bloedlijn, in fokkerstaal – erbij betrekken. Een goede koe of stier uit een bloedlijn van voorouders met consistent hoge producties wekt meer vertrouwen dan een goed dier uit een slechte lijn.

In beginsel, stelde Hagedoorn, was er niets mis met deze criteria ter beoordeling van fokvee. Bij de analyse van melkproductie en afstamming begon de selectie. Maar zekerheid over de kwaliteit van een stier was alleen te krijgen door hem uit te testen: de zogenaamde keuring op afstammelingen of, met een gangbare Engelse term, *progeny testing*. Daarbij keek je naar de dochters die een stier voortbracht. Hun gemiddelde melkproductie leverde een empirische maat voor het melkverervingsvermogen van hun vader. Ideaal was om een aantal jonge stieren uit te testen en daarvan dan alleen de beste te nemen. Dat kostte natuurlijk wel wat. Maar wie zich die opoffering getroostte, kon dan ook beweren dat voor zijn fokvee het adagium ‘fokken is gokken’ niet meer opging.

Eigenlijk was het dus heel eenvoudig om op een rationele manier melkvee te fokken, concludeerde Hagedoorn: ‘De teelt van gebruiksvee kan ... net zoo goed op een hechte wetenschappelijke basis komen als de teelt van graan, waarbij men kan voorspellen hoe de oogst zal zijn.’⁷ De exterieurkeuringen zoals die door de stamboeken en op rundvee-tentoonstellingen werden uitgevoerd, konden afgeschaft worden. Daarentegen moest de melkcontrole verplicht worden gesteld. Er zou een verbod moeten komen op het kruisen van rastypen. En bovenal: de erfelijkheidswetenschap moest de fokkerij gaan leiden.

Groneman verwierp de beschuldigingen aan zijn adres, zagen we. Wat de vermeende raskruising betreft kreeg hij algemene bijval. Bijvoorbeeld van de Utrechtse veterinar en zoötechnicus G.M. van der Plank, die de bewering dat er afzonderlijke Noord-Hollandse en Friese rastypen bestonden een slag in de lucht noemde.⁸ Hagedoorn wist blijkbaar niet dat er altijd al vermenging was geweest; wat Groneman deed was gangbare praktijk. Fokker M. Westerdijk uit Beerzerveld kon dit bevestigen. Gezien de voortdurende toevoer van Fries bloed naar Noord-Holland was er van gescheiden typen geen sprake. Binnen de twee regio’s zag je dan ook evenveel variatie als tussen de regio’s.⁹

Veeteeltconsulent in Overijssel Reinder Anema voegde hieraan toe dat volgens Hagedoorns criterium in feite elke Nederlandse koe een kruisingsproduct van verschillende rastypen was: goede stieren werden door heel het land heen verhandeld. Anema was

⁷ Hagedoorn (n. 2) 11.

⁸ G.M. van der Plank, ‘Kruising’, *DNV* 8 (15 augustus 1941) 10.

⁹ M. Westerdijk, ‘Rationeele rundveefokkerij. Kruising’, *DNV* 8 (22 augustus 1941) 8-10.

ook kritisch over Hagedoorns andere uitspraken, die hij ‘uitermate theoretisch’ en zelfs ‘een geneticus van naam onwaardig’ noemde. De exterieurkeuring zoals de stamboeken die uitvoerden was natuurlijk niet bedoeld om sportfokkers te plezieren maar om de kwaliteit van de ingeschreven runderen te waarborgen. Het exterieur werd altijd op de eerste plaats beoordeeld op zijn functionaliteit, en daarmee op zijn economische waarde.¹⁰

Edzard van Welderen Rengers, secretaris van het Friesch Rundvee Stamboek, dacht er net zo over. Een gaaf exterieur stond voor een goede gezondheid en een lange levensduur. Bovendien bewaakten de keurmeesters het type van de dieren. Nederlands rundvee was eerst en vooral melkvee, maar het had tevens een goede aanleg voor vleesaanzet. Hierbij hoorde een type exterieur dat niet te schraal melktypisch noch te zwaar vleestypisch mocht zijn. Tenslotte, zoals Groneman ook al had opgemerkt, was de rechtgeaarde fokker niet alleen maar zakenman. Hij zal ‘naast hopelijk materiele belooning ... als een kunstenaar het gevoel mogen koesteren iets tot stand te hebben gebracht: iets te hebben geschapen.’¹¹

H.W. Kuhn, oud-voorzitter van het Nederlandsch Rundvee Stamboek, ging in op Hagedoorns stelling dat vanuit genetisch oogpunt de keuring op afstammelingen, *progeny testing*, de meeste waarde had.¹² Ten eerste: daar had Hagedoorn in theorie volstrekt gelijk in. Maar ten tweede: Hagedoorn liet met deze stellingname zien dat hij de praktijk niet kende of zich er niets van aantrok. Om tot een enigermate betrouwbaar oordeel over zijn prestaties te kunnen komen, moest een stier zeker een jaar of vier worden ingezet. (Koeien krijgen maar één kalf per jaar, en de gemiddelde Nederlandse boer had minder dan tien koeien. Per jaar leverde dat dus minder dan vijf vrouwelijke kalfjes op). De boer moest alle dochters uit deze testperiode aanhouden en gaan melken. Dat was praktisch en economisch onhaalbaar. En het was natuurlijk helemaal ondenkbaar dat een boer meerdere stieren tegelijk op deze manier zou kunnen uittesten. Allerlei andere bezwaren (zoals dat oudere stieren gevaarlijk kunnen worden en dat een stier na twee jaar zijn eigen dochters zou moeten dekken) liet Kuhn dan nog maar buiten beschouwing. Tenslotte wees hij erop dat de praktijk uitwees dat werkelijk goede stieren zeer zeldzaam waren, zodat de kans op succes voor de boer ook nog eens klein was.

Om het voorgestelde systeem in te voeren zou dwang nodig zijn, concludeerde Kuhn. Hagedoorn schrok daar blijkbaar niet voor terug, maar ‘wie zal kunnen of willen dwingen? Kent dr. H[agedoorn] de mentaliteit van onzen boer-fokker zóó slecht, dat hij gelooft in deze materie iets met dwang te kunnen bereiken?’¹³ Kortom, Hagedoorns voorstellen waren veel te theoretisch. Veeteeltconsulent Anema dacht er net zo over: Hagedoorn had het wetenschappelijke gelijk aan zijn zijde, maar zijn methode zou in nog geen honderd jaar uitvoerbaar blijken.¹⁴

Fokker Westerdijk, hoewel hij Hagedoorn had gecorrigeerd op het punt van de raskruising, stond welwillend tegenover diens andere voorstellen. De genetica zou inderdaad een rol moeten gaan spelen in de fokkerij, en de keuring op exterieur zou vooral

10 R. Anema, ‘Enkele bemerkingen betreffende de beschouwingen van dr. Hagedoorn inzake rationeele vee-fokkerij’, *DNV* 8 (26 september 1941) 16-17.

11 E. van Welderen Rengers, [Verslag van de algemene vergadering van het ‘Friesch Rundvee Stamboek’], *DNV* 8 (8 augustus 1941) 10-11.

12 H.W. Kuhn, ‘Rationeele fokkerij. Een wederwoord’, *DNV* 8 (25 juli 1941) 11-12.

13 *Ibidem*.

14 R. Anema in ‘Over verandering’ (n. 2), 10.

op functionele aspecten moeten letten. Voor de boer kwam een rendabel dier immers op de eerste plaats. Maar dat wilde niet zeggen dat het ‘materialisme’ het alleenrecht had. Er was ook behoefte aan schoonheid en harmonie, niet alleen bij de fokker, maar bij elke boer ‘die liefde heeft voor zijn bedrijf en zijn dieren’.¹⁵

Westerdijk stelde nog een andere vraag aan de orde, namelijk of de kwaliteit van een koe in termen van gezondheid en duurzaamheid wel aan haar exterieur viel af te lezen, zoals fokkers algemeen aannamen. Hierover had Wieger de Jong, hoofdinspecteur bij het Nederlandsch Rundvee Stamboek, zich eerder dat jaar uitgesproken.¹⁶ Op stierenkeuringen, aldus De Jong, kregen goedgebouwde, niet al te grote maar robuust ogende, stevig bespiede jonge stiertjes – zogenoemde vroegrijpe dieren – stevast de voorkeur van de keurmeesters. Men vond zulke dieren niet alleen mooi, men schreef ze ook een beste constitutie toe. Maar bestond er werkelijk zo’n verband tussen exterieur en constitutie? De Jong had zijn twijfels en pleitte, met Hagedoorn, voor meer aandacht voor het erfelijk productievermogen van stieren.

Dit gaf landbouwpublicist Engelbert van Muilwijk aanleiding in de pen te klimmen.¹⁷ Het was niet voor niets dat het wat vroegrijpe type in de melkveehouderij de voorkeur kreeg, schreef hij. Zowel in Friesland als Noord-Holland waren de koeien eind negentiende eeuw van het laatrijpe type geweest: hoogbenig, arm bespied en wat spits van bouw. Melk gaven ze als geen ander ras ter wereld, wat voor de Amerikanen in de laatste decennia van de negentiende eeuw aanleiding was geweest duizenden Friese en Noord-Hollandse melkkoeien te importeren. Toch kreeg dit type melkvee in Nederland rond 1900 een slechte reputatie. Dat had verschillende oorzaken.¹⁸

De melkveehouderij werd na de landbouwcrisis van de jaren 1880 aantrekkelijker. Anders dan de prijs van granen, die door goedkope Amerikaanse importen kelderde, bleven de prijzen van vlees en zuivel redelijk op niveau. Dit leidde tot een groeiende vraag vanuit de andere Nederlandse provincies naar het superieure zwartbonte fokvee van de Hollandse en Friese weidegebieden. Maar al snel deden zich hierbij twee problemen voor. Ten eerste waren de omstandigheden op de gemengde bedrijven in het zuiden en oosten van het land minder gunstig dan op de gespecialiseerde melkveehouderijen in de noordelijke en westelijke zeekeleistreken. Het gras en de voedergewassen waren van mindere kwaliteit en er was minder tijd voor de verzorging. Ten tweede kampte de melkveehouderij in die tijd met uitbraken van rundertuberculose.

Gevolg van het een en ander was dat het hoogproductieve melkvee uit de kleigebieden zijn goede naam kwijtraakte. Want juist dit vee leek het meest gevoelig voor tuberculose, en dit werd nog verergerd doordat in de zandgebieden vaak niet voldaan kon worden aan de hoge eisen die de dieren qua voeding en verzorging stelden. Zo kon het gebeuren dat het duur aangeschafte fokvee het niet beter of zelfs slechter deed dan het vee uit de eigen regio.

De fokkers uit de kleigebieden zagen hierdoor hun afzet bedreigd en besloten tot een koerswijziging – de Friese fokkers voorop. Het fokvee moest robuuster worden en minder veeleisend. Als voorbeeld kon hier gelden het roodbonte melkvee dat vanouds langs de grote rivieren werd gehouden (en dat daarom MRIJ-vee werd genoemd, Maas-Rijn-

15 Westerdijk (n. 9), 9.

16 W. de Jong, ‘Enkele actuele punten’, *DNV* 8 (10 januari 1941) 17-18.

17 E. van Muilwijk, ‘De Nederlandsche rundveehouderij in de toekomst’, *DNV* 8 (19 september 1941) 11-13.

18 Ik bespreek die oorzaken iets uitvoeriger dan Van Muilwijk dat deed. Zie ook n. 19.

Ijsselvee). Deze koeien waren minder hoogbenig, vleestypischer, soberder en minder tbc-gevoelig. Op deze eigenschappen begonnen de Friese fokkers nu ook hun zwartbonte dieren te selecteren. Daarnaast begonnen ze als eersten in Nederland met de systematische bestrijding van tuberculose.¹⁹

Het resultaat van deze inspanningen was een vroegrijper type zwartbont melkvee dat minder verzorging nodig had en minder tbc-gevoelig was. De prijs die hiervoor werd betaald was een afname van de hoeveelheid geproduceerde melk, al werd dat weer gecompenseerd door een betere vleeskwaliteit. Anders gezegd, het zwartbonte Friese vee was iets meer op MRIJ-vee gaan lijken, maar het bleef wel melktypischer.

De Friese fokkers, besloot Van Muilwijk, hadden zo welbewust een type koe gecreëerd dat geschikt was voor alle omstandigheden. Er was daarbij een compromis gevonden tussen constitutie en melkproductie. Bovendien – en dit was ook een verschil met MRIJ-vee – waren de fokkers erin geslaagd de verfijnde uitstraling van het oorspronkelijke melktype te behouden, ondanks de zwaardere bouw. Het vee had ‘adel’, zoals de fokkers het met een term ontleend aan de paardenfokkerij noemden. Tenslotte: Hagedoorn gaf er met zijn kritiek op de exterieurfokkerij blijk van het fokkerswerk niet te begrijpen, aldus Van Muilwijk. Om het gewenste type te handhaven bleef strenge selectie op exterieur noodzakelijk. Zonder de fokkers zou het type degenereren.

Patstelling

Het debat in *De Nieuwe Veldbode* eindigde even plotseling als het was begonnen. Een heldere uitkomst was er niet, men kwam niet nader tot elkaar. Maar de discussie geeft in een notendop wel een goed overzicht van de verhoudingen op dat moment. De belangrijkste ontwikkelingen die zich in de voorafgaande decennia in de rundveefokkerij hadden voorgedaan kwamen ter sprake. Ook lieten alle betrokken partijen van zich horen en kwamen zij met voor hun belangengroep karakteristieke argumenten. De enige uitzondering op dit laatste was Hagedoorns stelling over de raskruising. Hij kreeg er zelfs van zijn collega-wetenschappers geen steun voor.

De posities die in het debat in *De Nieuwe Veldbode* werden betrokken laten zich dus generaliseren, en dat resulteert in het volgende beeld van de vooroorlogse situatie.²⁰ Ik begin met het door Hagedoorn verdedigde wetenschappelijke standpunt met betrekking tot *progeny testing*, de keuring op afstammelingen. Er was niemand die het bestreed. Hagedoorn vond zelf ook dat je niet gestudeerd hoefde te hebben om de juistheid ervan in te zien. Het inzicht dat je de merites van een fokdier op basis van zijn nageslacht moest beoordelen vergde gezond verstand, geen diep inzicht in de genetica. Sterker nog, Hagedoorn wond er in zijn publicaties geen doekjes om dat de Mende-

19 Cf. B. Abbo-Tilstra, *Om de súnens fan it Fryske folk. Tuberculose en haar bestrijding bij bevolking en veestapel in Fryslân, 1890-1940* (Leeuwarden 2002). Cf. P. Verhoef (eindred.), *‘Strenge wetenschappelijkheid en praktische zin’: een eeuw Nederlands Centraal Veterinair Instituut 1904-2004* (Rotterdam 2005).

20 De discussie in *De Nieuwe Veldbode* speelde zich vroeg in de Tweede Wereldoorlog af, maar van een directe invloed daarvan op het debat is niets te merken. Alles wat werd betoogd laat zich ook met vele voorbeelden uit eerdere jaren illustreren. De bezetter bemoeide zich uiteraard wel met de landbouwproductie en de distributie van de opbrengsten, maar in *De Nieuwe Veldbode* ging het om de theorie van de fokkerij, en invloed van de oorlog of de bezetter daarop is niet aanwijsbaar. Het beeld dat ik in het navolgende zal schetsen steunt op uitvoeriger onderzoek naar de vooroorlogse rundveefokkerij dan hier kan worden weergegeven. Zie voor meer details (met name over de door fokkers gehanteerde methoden) mijn binnenkort te verschijnen ‘Breeding without Mendelism. Theory and Practice of Dairy Cattle Breeding in The Netherlands 1900-1950’, *Journal of the History of Biology* (reeds te raadplegen op de website van het JHB (via de link van uitgeverij Springer) onder het kopje ‘Online first’).

liaanse genetica voor fokkers van grote landbouwhuisdieren eigenlijk grotendeels irrelevant was. De Mendelwetten waren bruikbaar wanneer het ging om eenvoudige kwalitatieve eigenschappen, zoals de kleur van de vacht en de aan- of afwezigheid van hoorns. Maar de economisch belangrijke eigenschappen van koeien (melkproductie en vleesaanzet) waren kwantitatieve eigenschappen die door een groter aantal genen of allelen werden gecontroleerd. Daar kwam bij dat deze kenmerken sterk omgevingsafhankelijk waren in hun expressie: zonder goed voedsel geen topproducties, bijvoorbeeld. Selectie- en kruisingsonderzoek naar kwantitatieve eigenschappen vergde grote aantallen. Bij planten, die goedkoop en in elke gewenste hoeveel te kweken waren, kon de geneticus kwantitatieve eigenschappen experimenteel onderzoeken. Bij individueel kostbare en zich traag voortplantende dieren als koeien viel daar om zowel financiële als praktische redenen niet aan te denken.

'The geneticists' main contribution to animal breeding is not an analysis of genes, but an analysis of breeding methods', schreef Hagedoorn dan ook in zijn handboek *Animal Breeding*.²¹ Hier kunnen we nog aan toevoegen dat de belangrijkste methode, *progeny testing*, geen nieuw inzicht was. Schrijvers in de oudheid maakten er al melding van, en dankzij achttiende-eeuwse Engelse fokkers als Bakewell kreeg de methode brede bekendheid. Het probleem was de systematische toepassing in de praktijk. Hagedoorn vond het echter onaanvaardbaar dat in de twintigste-eeuwse Nederlandse rundveefokkerij nog steeds niemand serieus werk maakte van die toepassing.

Zowel fokkers als stamboekbestuurders (onder wie ook veel fokkers) beweerden echter dat onder Nederlandse omstandigheden het ideaal van keuring op afstammelingen van fokstieren onhaalbaar was. Steun kregen ze van de in Wageningen opgeleide rijksveeteeltconsulenten die in de provincies werkzaam waren, zoals Reinder Anema. Dit waren zelf meestal boerenzoons, en zij opereerden in nauw contact met de praktijk. Een uitzondering was de Zeeuwse consulent Kees Zwagerman, die Hagedoorns visie deelde. Het lijkt hier relevant dat Zeeland nauwelijks een traditie had op rundveefokkerijgebied.

Op kleine schaal gebeurde er overigens wel degelijk iets op het vlak van *progeny testing*. Maar aan de resultaten daarvan konden de fokkers eerder steun voor hun standpunt ontlenen dan Hagedoorn. De stamboeken kenden namelijk het predicaat 'preferent' voor stieren met bewezen goede vererving. Veelbelovende, dus dure stieren werden in de eerste decennia van de twintigste eeuw steeds vaker aangeschaft door fok- of stierenverenigingen: een groep boeren die gezamenlijk een stier exploiteerden. Ondanks het grotere aantal nakomelingen dat zulke stieren konden verwekken, maakte een verenigingsstier die preferent werd verklaard de erkenning van zijn prestaties vaak niet meer mee. Op het moment dat er eindelijk voldoende gegevens beschikbaar waren voor de bepaling van zijn erfelijke kwaliteit, was de stier meestal al naar de slager of bijna aan het eind van zijn Latijn. Aan oude stieren kleefden eenvoudig teveel bezwaren. Eerst uittesten en dan pas op grotere schaal inzetten was dus zelfs binnen een fokvereniging niet haalbaar.

Dan de kwestie van het exterieur. Naast Zwagerman vond Hagedoorn hier ook de Utrechtse fokkerijspecialist Van der Plank aan zijn zijde. In zijn *Animal Breeding* had Hagedoorn al eens een scherpzinnig argument tegen het fokken op exterieur geformuleerd. Als productie en exterieur gecorreleerd waren, dus als een mooi uiterlijk samenging met een goede productiviteit, dan kon je met een gerust hart alleen op productie

21 Hagedoorn (n. 6), 19.

selecteren, want het ideale exterieur kwam er dan vanzelf wel. Als uiterlijk en productie daarentegen niet gecorreleerd waren, moest je zéker alleen op productie selecteren, omdat je anders nutteloze koeien kreeg.

Hagedoorns tegenstanders – de fokkers, de stamboeken en de meeste consulenten – beweerden echter niet dat een fraaie koe per definitie veel melk gaf. In de negentiende eeuw hadden veel fokkers zo'n verband wel verondersteld, maar correlatie-onderzoek had het nooit overtuigend kunnen aantonen. Het exterieur werd door de meeste practici dan ook niet met de melkgift in verband gebracht, maar met de constitutie van de koe, en voor het fokken op constitutie meende men goede argumenten te hebben: tbc-bestrijding en uitbreiding van de melkveehouderij naar de armere gronden met gemengde bedrijven. Je kon, zoals inspecteur Wieger de Jong, sceptisch staan tegenover het impliciet gelegde verband tussen exterieur en constitutie, maar er waren geen wetenschappelijke onderzoeksresultaten voorhanden die deze fokkerswijsheid steunden of weerlegden.

Het uiterlijk van koeien en stieren werd, tenslotte, niet alleen maar beoordeeld volgens functionele criteria. Fokkers en stamboekvertegenwoordigers kwamen er rond voor uit dat esthetische overwegingen een rol speelden in hun selectiebeleid. De fokkerij was niet uitsluitend een economische activiteit, het was scheppende arbeid die levensvreugde gaf. Groneman beschouwde de schoonheid van zijn dieren als een luxe die hij zich wenste te permitteren. Maar in fokkerskringen werd ook vaak betoogd dat schoonheid niets anders was dan de extra kwaliteit die de top van het fokvee moest hebben om het exterieur van het gebruiksvet op peil te houden. 'Adel' was in deze visie dus een extra waarborg voor het behoud van nuttige gebruikseigenschappen, en zodoende dus toch weer economische relevant.

Verder wezen fokkers en stamboeken erop dat de vooruitgang in de fokkerij voor een belangrijk deel juist te danken was aan het feit dat de fokker eer stelde in zijn werk en er zijn ziel en zaligheid in legde. Een belangrijk argument werd tenslotte door Kees Rijssenbeek, directeur van het veeteelt- en zuivelwezen van het landbouwministerie verwoord. Of het type melkvee dat in de jaren dertig en veertig populair werd werkelijk beter was dan het melkrijkere type van rond 1900 viel niet uit te maken, stelde hij, maar feit was wel dat het beter verkocht.²² Als er een bloeiende markt is voor een bepaald type, zo heeft Margaret Derry in haar studie over de fokkerij van Arabische paarden laten zien, dan zijn de commerciële en de esthetische motieven van de fokkers moeilijk te scheiden.²³

In Hagedoorns optiek was het esthetische element een uitwas waartegen niet genoeg gewaarschuwd kon worden. Om productie moest het gaan en om productie alleen. De melkveehouderij was een economische activiteit waarbinnen geen plaats was voor sport of liefhebberij. De wetenschap kon de melkveehouderij als zakelijke onderneming helpen. Maar de handel en wandel van de fokkers stond die dienstverlenende rol danig in de weg.

Hier raken we aan een intrigerend punt. Hagedoorn zag een tegenstelling tussen het fokkersbelang en dat van hun kopers, de melkveehouders, maar hoe dachten deze laatsten daarover? Hagedoorns kritiek op de exterieurfokkerij werd in de jaren 1950 door meer en meer wetenschappers overgenomen, ook door die uit Wageningen. Maar hier-

²² Th.C.J.M. Rijssenbeek, '25 Jaar geleden werd de Nederlandsche Zoötechnische Vereniging opgericht', *De Keurstamboeker* 4 (1956) 6-8.

²³ M.E. Derry, *Bred for Perfection. Shorthorn Cattle, Collies, and Arabian Horses since 1800* (Baltimore/London 2003) 156-161.

mee nam de belangstelling voor fraai fokvee nog allerm minst af. Integendeel, in de jaren 1950 bereikte de exterieurfokkerij juist haar hoogtepunt. Met name de Friese fokkers genoten toen nationale en internationale faam en konden ongekende prijzen voor hun dieren bedingen.²⁴ De kopers hadden dus kennelijk geen boodschap aan de kritiek. 'Dit kan zo niet doorgaan', schijnt een bekende Friese fokker zelfs eens gezegd te hebben, om er onmiddellijk aan toe te voegen: 'maar de mensen willen het'.²⁵

Boeren die het uiterlijk van hun fokvee belangrijker vinden dan de productiviteit? Het klinkt niet aannemelijk. We moeten dan ook vanuit een ander perspectief naar de kwestie kijken, namelijk dat van de normatieve opvattingen over verantwoord boeren zoals die indertijd in de melkveehouderij werden gehanteerd.

Verantwoord boeren

Landbouwsocioloog Jan Douwe van der Ploeg heeft enkele jaren geleden de karakteristieken beschreven van de intensieve vorm van melkveehouderij zoals die in de eerste helft van de twintigste eeuw in Friesland werd beoefend.²⁶ Illustratief is een vergelijking met de achttiende en vroege negentiende eeuw, toen veepest en overstromingen de veestapel van een boer in één klap konden vernietigen. Boeren pasten zich aan zulke onzekere omstandigheden aan door hun bedrijfsvoering in te richten op korte-termijnverdiensten, met minimale investeringen van arbeid en kapitaal. Waren er bijvoorbeeld goede prijzen te krijgen voor hooi, dan werd dat verkocht; het eigen jongvee moest het dan doen met de schraalste weiden. Het melkvee werd alleen om de melkplas gehouden en elk jaar zo lang mogelijk in de wei gehouden en doorgemolken. Aan fokkerij werd niet gedaan, de kalveren die niet strikt nodig waren ter vervanging van de melkkoeien werden verkocht. Na een uitbraak van runderpest verkocht menigeen zelfs de koeien die de ziekte hadden overleefd en dus een zekere resistentie hadden opgebouwd, eenvoudig omdat zulke dieren een goede prijs oprachten.

Deze extensieve stijl van boeren contrasteert scherp met de intensieve, gespecialiseerde melkveehouderij die in de late negentiende eeuw gestalte begon te krijgen, toen veeziektes en overstromingen minder bedreigend waren en de markt voor zuivelproducten gunstig was. De overheid, die aan de vermeende achterlijkheid van de negentiende-eeuwse Nederlandse landbouw een eind wilde maken, speelde hierbij een belangrijke rol door het stimuleren van landbouwonderwijs en -voorlichting.²⁷ Melkveehouders streefden nu naar een gesloten, zelfvoorzienend systeem waarin veel kapitaal en arbeid werden geïnvesteerd. De producten van het land werden niet verkocht maar benut voor het eigen vee, en zowel de melkkoeien als het jongvee werden goed gevoed en verzorgd. Niet alleen de kwantiteit maar ook de kwaliteit van de melk kreeg aandacht. Zo mogelijk werd aan de verbetering van het vee gewerkt. Hiertoe werd extra jongvee aangehouden voor de selectie. De volgende stap was dan deelname aan de stamboekfokkerij. Omzetmaximalisering op de korte termijn was niet het doel; het ging om een kloppende balans van alle ingezette middelen binnen het bedrijf als basis voor verbetering op termijn.

Van der Ploeg laat met aansprekende voorbeelden zien hoe deze stijl van boeren met name binnen de Friese boerencultuur tot norm werd verheven. De Friezen spraken zelf

24 Reimer Strikwerda, *Een eeuw Fries stamboekvee* (Leeuwarden 1979) 64, 96-97, 253-257.

25 C. Kroon, *Onze zwartbonte. 100 jaar rundveefokkerij in Noord-Holland* (Oostwoud 1997) 82.

26 J.D. van der Ploeg, *De virtuele boer* (Assen 2000) hoofdstuk 2.

27 Directie van den Landbouw, *Staatszorg voor den landbouw* ('s-Gravenhage 1913). Cf. M. Knibbe, *Agriculture in the Netherlands 1851-1950. Production and Institutional Change* (Amsterdam 1993).

van *kreas buorkje* (fatsoenlijk/netjes boeren) tegenover *rûch buorkje* (ruig/slordig boeren). Een boer die bijvoorbeeld hooi moest bijkopen of, omgekeerd, hooi over had, haalde zich de hoon van zijn burens op de hals, want hij had zich kennelijk verkeken op de balans tussen de productiemiddelen binnen zijn bedrijf: hij boerde niet *kreas*. Hetzelfde gold voor wie er niet in slaagde zijn land onkruidvrij te houden, of zijn dieren in goede conditie. Er verschenen boerenromans die rond deze thematiek waren opgebouwd. Reinder Brolsma's veelgelezen *Groun en minsken* bijvoorbeeld gaat over een boer die winst maken tot hoofddoel heeft verheven.²⁸ Dat verleidt hem tot de aankoop van steeds meer land en koeien. Meer zelfs dan hij aankan, maar hij schrikt er niet voor terug vrouw en kinderen als landarbeiders in te zetten. Dat kan natuurlijk niet goed gaan. Onkruid overwoekert zijn akkers, het vee verkommert. De boerin kan het uiteindelijk niet meer verdragen en verlaat hem; hij blijft gebroken achter. Moraal: wie *rûch* boert, roept het onheil over zichzelf af.

Mijns inziens is Van der Ploegs analyse van 'verantwoord boeren' in zijn algemeenheid onverkort van toepassing op de fokkerij. Normen stellen natuurlijk een ideaal en moeten niet met de werkelijke situatie worden verward. Maar mede omdat het de betere boeren waren die zich met de fokkerij konden gaan bezighouden, kan het ideaal wel als referentie fungeren als we de intenties achter de fokkerspraktijken willen begrijpen. Feit is dat de belangstelling voor de veeverbetering en veefokkerij in de eerste decennia van de twintigste eeuw sterk toenam. Er was een groeiende vraag naar goed fokvee. Fokverenigingen en melkcontroleverenigingen schoten als paddenstoelen uit de grond en er kwamen lokale, regionale, provinciale en nationale fokveetentoonstellingen.²⁹ Deze opbloei is op zichzelf al een duidelijke illustratie van de opkomst van de intensieve stijl van boeren die Van der Ploeg beschrijft. Men was bereid te investeren in zijn vee en werkte aan kwaliteitsverbetering op de langere termijn. Ook de specifieke eisen die aan het fokvee werden gesteld sluiten naar mijn idee naadloos aan bij deze stijl van *kreas buorkje*.

Illustratief is de reactie van met name Friese fokkers op het probleem van rundertuberculose. Terwijl boeren een eeuw eerder op veepestuitbraken reageerden door hun productie te extensiveren en waar mogelijk te monetariseren, begonnen Friese fokkers in georganiseerd verband met de tuberculosebestrijding. Tegelijkertijd stelden ze zich ten doel een type rund te fokken dat meer weerstand had tegen de ziekte. Daarbij waren ze bereid – en dat is wel het meest typerend voor de gehanteerde stijl – de exceptioneel hoge producties van hun melkvee op te offeren. Ze stonden hierin overigens niet alleen. In de landbouwbladen uit de eerste decennia van de twintigste eeuw waarschuwden veeteeltconsulenten en dierenartsen telkens opnieuw dat het kortzichtig was het erfelijk productievermogen tot het uiterste te willen opdrijven; op termijn betaalde je daarvoor de rekening.³⁰

Tegen het midden van de twintigste eeuw stonden Nederlandse, en met name weer de Friese fokkers wijd en zijd bekend om deze gerichtheid op een verantwoord productieniveau van hun koeien. In het debat met Hagedoorn in *De Nieuwe Veldbode* verklaarde de Wageningse hoogleraar veeteelt Dirk Leonard Bakker instemmend dat de eisen die fokkers aan het exterieur van hun fokvee stelden een effectief wapen vormden tegen de

²⁸ Reinder Brolsma, *Groun en minsken* (Sneek 1940).

²⁹ Zie n. 5.

³⁰ Om maar enkele voorbeelden te geven: E.J. Dommerhold, *Veeteelt* (Zwolle 1927) 10; A. van Leeuwen, 'Tuberculosebestrijding', *De Veldbode* 22 (1924) 465-467; E. van Muilwijk, 'De Friesche richting een gevaar voor de Zuidhollandsche fokkerij', *De Veldbode* 17 (1919) 881-882, 924.

gevaaren van een te ver opgevoerd productievermogen.³¹ En de Engelse stamboekbestuurder Stanford noteerde categorisch: 'In Holland, high milk yields [are] not sought'.³²

Tenslotte laat ook de aandacht voor het esthetische element zich beter begrijpen vanuit de normatieve opvattingen die binnen de stijl van *kreas* boeren opgeld deden. Veel fokkers zagen schoonheid als de kroon op kwaliteit: een mooie koe was een (constitutieel) goede koe. Voor anderen gingen het ook om het plezier van het fokken, waarin volgens de veeteeltconsulenten een van de drijvende krachten achter de veeverbetering school. Hoe dan ook, er was een bloeiende markt voor het esthetisch fraaie type dat de Friese fokkers hadden gecreëerd: de 'adel' van het Friese vee was hun handelsmerk. Een handelsmerk dat stond voor gezondheid en aanpassingsvermogen, kortom voor kwaliteit zoals gedefinieerd binnen de normen van verantwoord boeren. Omgekeerd werden zulke koeien het visitekaartje van de koper, de melkveehouder. De koeien die in zijn stal te pronk stonden vormden het levende bewijs van de stijl van werken die een boer voorstond. De mooie koe was een icoon van *kreas buorkje*, en zo maakte ze van haar eigenaar een goede boer.

In de jaren vijftig werd in Nederland de aanduiding 'dubbeldoelkoe' gangbaar voor dit type melkvee, afgeleid van het Engelse 'dual purpose cow'. De benaming suggereert dat het type was gefokt om zowel melk als vlees te produceren, maar dat is eigenlijk onjuist. De Nederlandse zwartbonte koe was en bleef allereerst een melkkoe. Na 1900 werd ze bespierder, maar het vlees was een bijproduct van het streven naar een robuuster en soberder type koe. Het ging daarbij niet in eerste instantie om de economische waarde van het vlees, maar om normatieve opvattingen over verantwoord boeren. De stevige Nederlandse melkkoe was een verantwoorde koe. Ze was, anders gezegd, mede het product van de 'moral economy' van de Nederlandse melkveehouderij. In bijgaande afbeeldingen, uit een kwartetspel over het Friese boerenleven uit de jaren vijftig, is deze 'moral economy' treffend verwoord en verbeeld.³³

Epiloog

Zoals gezegd kreeg Hagedoorn vanaf de jaren vijftig meer en meer bijval van deskundigen voor zijn visie op de rundveefokkerij. Gaandeweg raakte men ervan overtuigd dat de 'rationele' melkveehouderij gericht moest zijn op het maximaliseren van de productie, dat wil zeggen op een zo groot mogelijke 'plas' met zo hoog mogelijke vet- (en later ook eiwit-) gehalte. Daarbij hoorde een centrale rol voor *progeny testing*.

Bezien vanuit de discussie in *De Nieuwe Veldbode* die we hier hebben geanalyseerd, is het bepaald niet vanzelfsprekend dat Hagedoorns visie de overhand zou krijgen. In 1941 had hij nauwelijks medestanders. In landbouwkringen zag men hem als een buitenstaander die een al te theoretisch standpunt verkondigde en niet goed geïnformeerd was over de praktijk van de toenmalige melkveehouderij. Dat het tij toch in zijn voordeel keerde, had dan ook met andere zaken te maken dan met de onverbiddelijke logica van zijn wetenschappelijke opvattingen.

³¹ D.L. Bakker in 'Over verandering' (n. 2), 10.

³² J.K. Stanford, *British Friesians. A History of the Breed* (London 1956) 186-187.

³³ Cf. Van der Ploeg (n. 26), hoofdstuk 2. Het kwartetspel (It Frysk Boerekwartetspul) dateert uit 1958 en werd gemaakt door enkele leerlingen van de Rijks Landbouw Winterschool. De eerste editie, verschenen in 1938, werd recent herdrukt: zie www.deheerenveensecourant.nl/archief/20070531-02-eerste_kwartet.htm

Een mooie koe is een goede koe

III. IT FE

Fol fan bilofte
en adel stiest derby,
hoe binne lân en folk
net seinige mei dy.

1. de Kou
2. it Hynsder
3. it Skiep
4. de Baerch

XI. BOERE-ORGANISAESJES

Ner saeklik nut allinne
dy hoarnfêtkkerij,
men set ek sin en sinten
op 'e moaijens fan de kij.

4. F.R.S.
1. F.C.E.
2. Boere-forsekerings-fûns
3. Oankeapkoöperasje

VII. IT MELKEN

Hjir boarnt men noch út amers,
net oan in lange trôch;
ja man, in stamboeksboer
is 't net gau goedernôch.

4. Kealleboarne
1. Kij ophelje
2. Yn 'e jister
3. Molkleegje

II. DE BOERE-HUZINGE

De bisten stean der foar,
glêd, skjin en tsjok yn 't strie,
net liker oft it moarn
op dit sté boelgoed wie.

1. it Bûthús
2. de Skuorre
3. de Heasouder
4. it Keallehok

Uit: It Frysk Boerekwartetspul (1958). Vertaling (met dank aan mevrouw A. Tuinier uit Lemmer)

Linksboven (III. Het vee; 1. de Koe)

Vol belofte
en adel sta je er bij,
wat zijn land en volk
gezegend met jou.

Linksonder (VII. Het melken; 4. Kalveren voeren)

Hier voert men nog uit emmers,
niet aan een lange voerbak;
ja man, het is voor een stamboekboer
niet gauw goed genoeg.

Rechtsboven (XI. Boeren-organisaties; 4. F.R.S.)

Niet zakelijk nut alleen
[telt in] je hoornveefokkerij,
men zet ook zijn zin en centen
op het mooie van de koeien.

Rechtsonder (II. De boerderijgebouwen;
1. de Koestal)

De beesten zijn er klaar voor,
glad, schoon en dik in het stro,
net alsof het hier morgen
boelgoed [openbare verkoop] zou zijn.

Een factor van nauwelijks te overschatten belang daarbij was de introductie en toepassing op grote schaal van kunstmatige inseminatie.³⁴ Deze sleuteltechnologie voor *progeny testing* maakte het mogelijk jonge stiertjes relatief snel op een groot aantal koeien uit te testen. In de jaren vijftig was de exterieurfokkerij nog dominant, maar in de jaren zestig kreeg de keuring op afstammelingen geleidelijk de overhand. Verder was runder-tuberculose midden jaren vijftig overal uitgebannen en kon tegen die tijd dankzij de toepassing van kunstmest ook op zandgronden met hoogproductief vee worden geboerd. *Last but not least* traden er ingrijpende economische veranderingen op. De economie trok in de jaren vijftig sterk aan. Het grote moderniseringsproject in de landbouw kwam op gang, gekenmerkt door (verdere) intensivering, mechanisering, schaalvergroting en investering in nieuwe technologieën. De melkveehouder werd een ondernemer voor wie het een zaak van overleven was om zijn productiviteit te maximaliseren. En zo kwamen zijn belangen parallel te lopen met wat in wetenschappelijke kring als ‘rationeel produceren’ werd aangemerkt. De fokkers verloren in de jaren zestig hun toonaangevende positie. Wetenschappers namen gaandeweg hun plaats in de fokkerij in.

Uiteindelijk, in de jaren zeventig en tachtig, verdween ook de ‘dubbeldoelkoe’, en hier lijkt wél sprake van een onverbiddelijke logica: koeien die een maximale melkproductie moeten leveren kunnen niet ook nog eens veel vlees aanzetten. De Nederlandse melkveehouders moesten overigens naar Noord-Amerika om hun oorspronkelijke hoogproductieve koeien terug te krijgen. Want de Amerikanen, die hun melkvee in de jaren 1870-1890 in Friesland en Noord-Holland hadden gekocht, waren (binnen een andersoortig bedrijfs-systeem) doorgeslagen deze dieren als puur melkvee te fokken.

Het zal duidelijk zijn dat van deze naoorlogse ontwikkelingen niet gezegd kan worden dat ze Hagedoorns ‘gelijk’ bevestigden of het ‘ongelijk’ van de vooroorlogse fokkers aantoonde. Hagedoorns visie vond pas weerklank nadat de economische omstandigheden, de fokpraktijk en de opvattingen over wat goed boeren inhoudt drastisch waren veranderd.

Was het dan ‘toeval’ dat Hagedoorns in 1941 nog te abstract bevonden ideeën in die nieuwe constellatie alsnog ingang vonden? Natuurlijk evenmin als dat het vanzelfsprekend was. Van der Ploeg heeft de controversiële stelling gelanceerd dat het naoorlogse moderniseringsproces in de landbouw niet begrepen moet worden als gedictieerd door onontkoombare economische factoren, maar als het gevolg van een door het landbouw-expertsysteem (gevormd door het ministerie en de landbouwwetenschap) gehanteerd toekomstscenario dat dwingend aan de landbouw werd opgelegd en derhalve als een *self-fulfilling prophecy* is gaan fungeren.³⁵ Deze discussie hoeft ons hier niet bezig te houden, maar het is evident dat binnen het moderniseringsproject doelbewust werd gestreefd naar verwetenschappelijking. Het is dus een interessante vervolgvraag om na te gaan hoe wetenschappers er vanaf de jaren zestig in zijn geslaagd wetenschap en praktijk in de rundveefokkerij zoveel dichters naar elkaar toe te plooiën dan voor de oorlog het geval was.

³⁴ Zie hierover Reimer Strikwerda, *Revolutie in het dierenrijk. De geschiedenis van de kunstmatige inseminatie in Nederland* (Beers / Doetinchem 2007).

³⁵ Dit is een hoofdthema van Van der Ploeg (n. 26).

SUMMARY

A beautiful cow is a good cow. Dutch scientists and commercial breeders on cattle breeding, 1900-1950

In the agricultural journal *De Nieuwe Veldbode* of 1941 Dutch scientists, agricultural engineers, commercial cattle breeders and herd-book officials engaged in a prolonged debate about cattle breeding methods. Geneticist Arend Hagedoorn started the debate by accusing commercial breeders of deceiving their buyers. In his view, breeders were merely interested in producing beautiful show bulls that could be sold for high prices, and they ignored the animals' hereditary potential for milk production. Rational breeding, he argued, required progeny testing: only the production of his daughters should decide on a bull's merits. Commercial breeders denied the charge. They did indeed select for conformation, not however for aesthetic reasons, but to safeguard the health and durability of the breed. In their view, selecting for production was not feasible in practice and would, moreover, lead to the degeneration of the breed.

In this article I explore the backgrounds of this debate by investigating the different views of scientists and practical breeders on theory and practice of cattle breeding in the first half of the century. I shall show that to understand the different viewpoints, the practical realities of dairy farming under Dutch circumstances, commercial considerations and normative ideas on good farming have to be taken into account.